

Lietuvių išėivių kelionės į Lietuvą: topika 1914–1989 metų kelionių aprašymuose

GABRIELĖ GIBAVIČIENĖ

Vilniaus universiteto Kauno fakultetas, Muitinės g. 8, 44280 Kaunas

El. paštas gabriele.navikaite@knf.vu.lt

Kelionė yra neatsiejama nuo judėjimo erdvėje ir susidūrimo su *kitu* [27, 9–10]. Keliautojas yra tik lankytojas svetimoje šalyje, kelionės pabaigoje grįžtantis į savą erdvę. Jos skirtis nuo lankomos vietos yra įvardijama kelionės tekste arba įkūnijama keliaujančiame subjekte. Tačiau ne visos kelionės ir ne visi kelionių aprašymai paklūsta šiai formulei. Kaip atskirą kelionių literatūros tyrimų objektą galima išskirti lietuvių kelionių į Lietuvą aprašymus. Straipsnyje, pasitelkiant retorinės topikos instrumentus, kelionių tekstuose – Julės Pranaitytės (*Iš kelionės po Europą ir Aziją*, 1914), Pranciškaus Vaitukaičio (*Kelionė po Europą ir įspūdžiai*, 1928) ir Alės Rūtos (*Tarp ilgesio ir tėviškės*, 1987) kelionių į Lietuvą aprašymuose – tiriami laiko, vietos ir palyginimo topai, jų aktualizacija ir keliautojo santykis su vieta ir *kitu*.

Raktažodžiai: kelionių literatūra, išėivių literatūra, topika, *locus amoenus*, *locus horridus*

IVADAS

Kelionė ir jos aprašymas – kelionių literatūra – visada buvo glaudžiai siejami su vieta. Tai vieta, kurią kelionės pradžioje autorius palieka, o pabaigoje – į ją sugrįžta; tai taip pat vieta į kurią keliaujama. Skirtis tarp *sava* ir *svetima*, tarp *aš* ir *kitas*, nors dažnai tik implicitiškas kelionės teksto elementas, yra viena pagrindinių kelionės sąlygų. Tačiau tokia kelionės samprata tampa problemiška lietuvių išėivių kelionių į Lietuvą aprašymų atveju. Atsižvelgiant į įvardytą santykį, tyrimo tikslas yra iširti vietos topą, jo aktualizavimą ir funkciją tekste. Kartu tyrime aptariama, kas tiriamų tekstų atveju yra *kitas* ir kas vienija tiriamus kelionių aprašymus – nurodo į kelionių literatūros žanro ypatybes. Šalia vietos topo tiriami, nes pasirinktų tekstų atveju nuo jo neatsiejami, laiko ir palyginimo topai bei jų aktualizacija. Tyrime vadovaujamasi aristoteliška topo samprata – topams tirti pasitelkiami būtent jo *Retorikoje* [14] atsispindintys invencinės topikos analizės instrumentai, tačiau atsižvelgiama ir į Ernesto Roberto Kurcijaus aprašytą literatūrinių *locus amoenus* ir *locus horridus* topų sampratą.

Kelionių knygos, kuriose aprašomos lietuvių kelionės į Lietuvą, kaip atskiras tyrimo objektas nebuvo nagrinėtos; nebuvo tirti ir tyrime pasirinkti tekstai – Julės Pranaitytės, Pranciškaus Vaitukaičio ir Alės Rūtos kelionių į Lietuvą aprašymai. Kelionių literatūra – vis

labiau populiarėjantis žanras tarp literatūrologų Lietuvoje. Bene daugiausia lietuvių kelionių literatūros tyrimų yra atlikusi Imelda Vedrickaitė-Frukacz; juose autorė analizavo keliautojų vaidmenis, tapatybę, santykį su *kitu* ir kt. [29; 30; 31; 32; 34]. Autorės monografija *Kelionė. Keliautojas. Literatūra* [33] – kol kas išsamiausias lietuvių kelionių literatūros tyrimas, paliečiantis ir žanro problemą. Keliautojo tapatybės problemą ir santykį su *kitu* taip pat analizavo Regina Rudaitytė [25; 26]. Išeivių kelionių aprašymų tyrimas tęsia diskusiją apie kelionių literatūrą, joje atsispindintį *aš* ir *kitas* santykį bei šios literatūros, kaip savarakiško žanro, klausimą.

Tyrimui buvo pasirinkti trys kelionių aprašymai, atspindintys skirtingus laikotarpius. J. Pranaitytė – viena pirmųjų lietuvių moterų keliautojų. Ji keliavo į Lietuvą 1911 metais. Užsienyje studijavusi J. Pranaitytė po sužadėtinio Prano Vaičiailio mirties 1902 m. išvyko į JAV [23]. Savo keliones ji aprašė ne vienoje knygoje: *Pranaičių Julės Viešnagė Šeštokuose* [5], *Laisvosios Lietuvos atlankytų* [6], *Laiškai iš Ispanijos* [7]. Tyrimui pasirinktas pirmasis jos kelionės aprašymas – *Iš kelionės po Europą ir Aziją* [4]. Kelionė ir jos aprašymas nebuvo sutelkti vien į tėvynės lankymą – Lietuva buvo tik vienas iš kelionės tikslų.

Katalikų kunigas P. Vaitukaitis į Lietuvą keliavo 1925 metais. Kelionės tekstas suponuoja, kad iš Lietuvos autorius emigravo būdamas šešiolikos metų – 1905 metais. Kelionė, kuri aprašyta knygoje *Kelionė po Europą ir įspūdžiai* [13], įvyko praėjus dvidešimt metų, kai autorius emigravo iš Lietuvos; tačiau tai nebuvo pirmasis autoriaus apsilankymas tėvynėje [13, 96]. Jo kelionės tikslas taip pat nebuvo tik Lietuva – autorius keliavo po įvairias Europos šalis.

J. Pranaitytės ir P. Vaitukaičio išvykimas iš Lietuvos priskirtinas pirmajam išėivijos raidos etapui, kuriam būdingas lietuvių išėivijų vienijimasis, tautinių idėjų sklaida [18], ir tai atsispindi jų kelionių tekstuose. J. Pranaitytė grįžta į carinei Rusijai priklausančią Lietuvą. Jau teksto pradžioje aprašomas patekimas į šalį per muitinę, saugomą žandarų [4, 50], kuria įtemptą kelionės pradžios nuotaiką. P. Vaitukaičio kuriama priešinga nuotaika – autorius grįžta į laisvą Lietuvą, čia geležinkelio stotyje jį pasitinka paslaugus darbuotojas [13, 96].

Rašytoja A. Rūta emigravo į JAV 1944-aisiais, ir jos išvykimas priskirtinas antrajam išėivijos raidos etapui [18]. Kaip rašo autorė, Lietuvą jį paliko ne savo noru – Rusijai antrą kartą okupavus Lietuvą, A. Rūta buvo išvykusi į Austriją studijuoti ir nebegalėjo sugrįžti [8, 10]. 1983 m. įvykusios kelionės tikslas buvo Lietuva; nors autorė ir aplankė kitas šalis, tačiau tai buvo atlikta pagal iš anksto sudarytą kelionės maršrutą, kadangi į Lietuvą ji keliavo su kelionių agentūros suplanuota ekskursija [8, 20, 34]. *Tarp ilgesio ir tėviškės* [8] – emocionalus pasakojimas apie pirmąjį apsilankymą tėvynėje po emigracijos. Susitelkimas į vienintelį kelionės tikslą – Lietuvą – skiria A. Rūtos tekstą nuo kitų tyrimui pasirinktų kelionių aprašymų. Skiria ir tai, kad autorės tekstas pripildytas nežinios, nerimo, pavojaus nuojautų, kadangi tiek pats atvykimas (pasų, įvairių dokumentų, leidimų įsigijimas), tiek ir keliavimas Lietuvoje buvo sudėtingas – ji nesijautė saugi, nes tuometinei valdžiai buvo žinoma kaip priešiška nusiteikusi prieš sovietinę santvarką [8, 19, 24]. Atvirų emocijų ir jausmų, nutylėjimo figūrų ir retorinių klausimų bei sušukimų pripildyta A. Rūtos kalba skiriasi nuo aiškių, konkrečių, vietomis netgi formalių J. Pranaitytės ir P. Vaitukaičio tekstų: „Jau Vilniaus bokštai ir stogai matyti <...> Širdys plaka stipriau. Aš tik spaudžiu rankas, ir spaudžiu savo valią... Neverksiu! Kas bebūtų, neverksiu! <...> Štai jau ir einam, – jau ant lietuviškos žemės!“ [8, 88–89]. Nemažą teksto dalį autorė skiria pasiruošimui kelionei [8, 5–40]. Įžangos skyrių ir poskyrių pavadinimai suponuoja teksto nuotaiką ir pobūdį: „Sugrįžimo svajonė“, „Plonutė viltis“, „Ruošos kvaitulys“ ir kt. [8]. Autorė kuria itin artimą santykį su adresatu,

atvirai reikšdama savo abejones ir dažnai jas hiperbolizuodama. Gausiai vartojami jaustukai, ištiktukai, pasitelkiami retoriniai klausimai bei nutylėjimai netgi teksto stiliaus lygmeniu kelia klausimą, kur yra *sava vieta* šiai keliautojai.

J. Pranaitytės ir P. Vaitukaičio tekstai palyginti pragmatiški: autoriai išsamiai aprašo padėtį Lietuvoje, stengdamiesi apibūdinti įvairius aspektus – tikėjimą, kalbą, tautiečius, bažnyčias, ekonominę ir švietimo padėtį ir t. t., tačiau savo jausmus ir sentimentus tėvynės atžvilgiu pateikia lakoniškai: „besidairant per langus po Lietuvos tankiai medžiais apžėlusias viensėdijas, elksnynus, tirštus ir lyg jūrės banguojančius rugių laukus. Pirmu dirstelėjimu jau veržias iš krūtinės balsas: kaip graži Lietuva!“ [4, 52]; „Esu Lietuvoje. <...> Keliolika žingsnių nuo stoties paėjus, pasimatė ant aukšto stiebo nepertoli plevėsuojanti trispalvė Lietuvos vėliava. Pamatęs vėliavą sustojau ir mąstau – ar ištikrųjų esu savo Tėvynėje-Lietuvoje <...> Apimtas kokio tai nepaprasto džiaugsmo“ [13, 96]. Bene labiausiai retoriška tekstuose užfiksuota *grįžimo* akimirka, atskleidžianti pastarųjų keliautojų emocijas ir jausmus. Lyginant A. Rūtos tekstą su J. Pranaitytės ir P. Vaitukaičio aprašymais galima pastebėti, kad pastarieji labiau koncentruojasi į išorinius įvykius ir lankomą vietą, o A. Rūta – į vidinius, subjektyvius išgyvenimus ir, svarbiausia, asmenišką santykį su vieta.

P. Vaitukaičio tekstas tam tikrais aspektais primena senuosius, XVI–XVII a., kelionių aprašymus – tokius kaip Kazimiero Jono Vaišnoravičiaus [12] ar Teodoro Bilevičiaus [1], kuriuose lankomų vietų ypatybės aprašomos pagal tam tikrą schemą, ir čia jau galima kalbėti apie kelionių literatūros žanro tęstinumą. Kaip teigia Birutė Mikalonienė, Lietuvoje ir visoje Europoje, prieš jaunesiems didikams susiruošiant į kelionę, jiems vyresniųjų buvo pateikiamos tam tikros instrukcijos [24, 230]. Jose buvo nurodoma, kad, siekdamas kuo geriau pažinti lankomą šalį, jaunas keliautojas privalo atkreipti dėmesį į valstybę, jos gyventojus, valdovą [24, 230–231]. P. Vaitukaitis atkreipia dėmesį į bažnyčias, draugijas, jaunimą (šiam aspektui nemažai dėmesio skiria ir J. Pranaitytė), miestų būklę, gamtą, kariuomenę ir pan.: „Patys gyvenamieji namai ir bažnyčia kas kart taisoma, gražinama. Atidaroma vis daugiau naujų kambarių įvairiems pagyvenimo bei mokslo tikslams“ [13, 103]; „Klebonija nauja, prieš karą statyta, graži ruiminga <...> Parapija vidutinio didumo, nei perdidelė, nei permaža. Joje yra nemažas skaitlius stambių ūkininkų“ [13, 104]. Nemaža dalis kelionės aprašymo [13, 138–142, 144–167] yra skirta būtent tokiems bendresniems pastebėjimams; autorius pateikia įspūdžius apie išvardytus dalykus ir visos šalies vertinimą, apibūdindamas minėtas sritis skirtinguose pasakojimo skyriuose, pavyzdžiui, „Kariuomenė“, „Fabrikai“, „Lietuvos turtas“ ir t. t. [13]. Verta pažymėti, kad itin daug dėmesio skiria religijai, P. Vaitukaičio autoritetas – Dievas, su kuriuo siejama Lietuvos ateitis, jaunimas bei patriotiškumas: „Tame brangiame katalikiškame jaunime buvo aiškiai matomi tie kilniausieji pasirūžimai ir sunkiausias kliūtis nugalėti bei savo gyvybę reikalui esant padėti, bet ištikimai Dievui tarnauti, Tėvynę saugoti“ [13, 123]. Šis bruožas dar labiau priartina tarpukario autoriaus tekstą prie senųjų kelionių aprašymų.

VIETOS IR PALYGINIMO TOPAI

Išvardyti tekstų skirtumai daugiausia pastebimi formos – dėstymo ir stiliaus – lygmeniu, tačiau tekstus vienijančios ypatybės atsiskleidžia būtent *invencinės* topikos – *topų* – tyrime. Invencija – tai argumentų ir įtikinimo būdų radimo mokslas [19, 16]. *Topo* sąvoka kildinama iš Aristotelio *Retorikos* ir apibrėžia bendrąsias „vietas“ (gr. *topoi* – vietos) – stabilias temas, argumentus [20, 118]. Svarbu paminėti, kad topus Aristotelis grindžia žmogaus vertybine sistema; topai aiškinami pasitelkiant gėrio ir blogio, teisingumo ir neteisingumo, moralės

ir kt. sąvokas [14, 130–133], t. y. vadovaujamasi panašumo ir priešybės kategorijomis [15, 11–12]. Būtent opozicijomis (šviesa – tamsa, atvirumas – uždurumas, saugumas – grėsmė) remiasi *locus amoenus* ir *locus horridus* topai [17, 30].

Vietos topas kelionių literatūroje neišvengiamas, kadangi lankomų šalių, objektų aprašymas bei jau minėtas *savos* ir *svetimos* erdvės santykis (*išvykimas* ir *grįžimas*) yra daugelyje kelionės aprašymų. Vietos topas aktualizuojamas pritaikant jį kelionių literatūros diskursui, todėl čia galima kalbėti ir apie vietos topo transformacijas. Kalbant apie išeivių kelionių tekstus, vietos topas čia priartėja prie grožinėje literatūroje aptinkamų *locus amoenus* ir *locus horridus* – malonios ir baisios vietos topų. *Locus amoenus* – tai gamtos, peizažo aprašymo topas [16, 198]; tai maloni, graži vieta, pasižyminti tam tikromis ypatybėmis: čia būtina būti žalumos – medis ar keli medžiai, pieva, vandens šaltinis arba upelis [16, 195]; joje gali čiulbėti paukščiai ir augti gėlės, pūsti lengvas vėjas [16, 195]. Ši vieta taip pat gali būti siejama su vaisiais, derlingumu [16, 198]. Iš viduramžių žinomi pavyzdžiai, kai *locus amoenus* turėjo septynis sudedamuosius elementus, kurie apėmė penkis jautimus ir keturis gamtos elementus; *locus amoenus* gali būti traktuojamas ir kaip rojus žemėje [16, 198].

Locus amoenus topų aktualizacija sietina su *grįžimo* naratyvu ir išankstiniu artimu keliautojo santykiu su vieta. Tradiciniuose (1) kelionių aprašymuose teksto autorius išvyksta iš jam pažįstamos, savos, erdvės, dažniausiai paskatintas tam tikrų priežasčių – asmeninių lūžių, ieškojimo, religijos, nuotykių troškimo ar pan. (2); vyksta į jam nepažįstamas vietas, kuriose neišvengiamai susiduria su *kitu* ir *kitoniškumu*; kelionės metu įgyja tam tikrą keliautojo tapatybę, kurią su praeitimi sieja būtent ryšys su sava erdve, tekste minimais artimaisiais; grįžimas yra nujaučiamas ir neišvengiamas. Tačiau išeivių kelionių į Lietuvą aprašymuose būtent *grįžimas*, ne *išvykimas*, yra pagrindinis naratyvas, į kurį remiasi kelionės tekstas. Grįžimas gali būti reiškiamas tiesiogiai, kaip A. Rūtos tekste, kur autorė išsamiai aprašo savo svajonę keliauti į Lietuvą, abejones, sapnus, planus ir pasiruošimą, arba implikuojamas, kaip P. Vaitukaičio ir J. Pranaitytės tekstuose. Šios ypatybės – grįžimo motyvas ir lankomų vietų aprašymas pasitelkiant malonios vietos topą – sieja tiriamuosius tekstus su XIX a. kelionių aprašymais – Konstantino Tiškevičiaus, Liudviko Adomo Jucevičiaus, Stanislovo Moravskio kelionių knygomis, itin populiariomis minimo laikotarpio kelionių literatūroje, kuriose taip pat aprašomos kelionės po autorių gimtąją šalį.

A. Rūtos tekstą ir grįžimo į Lietuvą akimirką galima lyginti su XXI a. piligriminių kelionių aprašymais, kuriuose atvykimas į šventą vietą tampa kelionės teksto kulminacija, jos laukia ir teksto adresatas. Autorė netgi lygina keliautojus lietuvius su pilgrimais: „Jau laiptais pakilom, einam vorele prie stalo paskutiniam bilietų patikrinimui, ilgu koridoriumi išsitiesiam... Pilgrimų minia – į tėvų žemę“ [8, 45]. Ši paralelė yra svarbi, kadangi pilgriminės kelionės ir jų aprašymai skiriasi nuo pažintinių kelionių. Pilgriminė kelionė tradiciškai suprantama kaip dvasinių paskatų vedama kelionė, kurios tikslas – aplankyti šventas

(1) Nors *tradicija* gali atrodyti paradoksali sąvoka kelionių literatūrai apibrėžti, kadangi šis diskursas dažniausiai siejamas su ambivalentiškumu, tačiau čia turimas omenyje būtent pasikartojantis ir daugeliui kelionių tekstų būdingas *išvykimo* – *grįžimo* naratyvas.

(2) Tai dažnos kelionių priežastys, išskirtos tiek kelionių aprašymuose, tiek apskritai viešajame diskurse. Vokietijoje, FernUniversität in Hagen, atliktas kokybinis tyrimas būtent tokia tema – kokios yra kelionės (šiuo atveju – pilgriminės kelionės į Santjago de Kompostelą) priežastys. Skiriami tam tikri keliautojų į šią pilgriminę kelionę tipai: gyvenimo balanso ieškantis pilgrimas (angl. *balance pilgrim*); krizę patiriantis pilgrimas (angl. *crisis pilgrim*); pertrauką darantis pilgrimas (angl. *time-out pilgrim*); gyvenimo permainas patiriantis pilgrimas (angl. *transitional pilgrim*); naują gyvenimą pradantis pilgrimas (angl. *restart pilgrim*) [21].

vietas ar objektus, susitikti su dvasiniais lyderiais [22, 193]. Kaip teigia Dalia Vasiliūnienė, „piligrimo tikėjimas dažniausiai grindžiamas tuo, kad su dievybe ar šventu asmeniu geriau suartėjama vietoje, su kuria jis vienu ar kitu būdu susijęs“ [28, 4]. Taigi čia galima pamatyti piligriminių ir pažintinių kelionių skirtumą – piligriminė kelionė atliekama dėl tam tikro tikslo, dažniausiai – dvasinio; čia svarbiausia ne keliautojas ar kelionė, bet vieta ir tikėjimas. Nors šiuolaikiniuose kelionių aprašymuose galima pastebėti tam tikrą piligrimystės kaitą (3), A. Rūtos tekste, galima teigti, grįžtama prie piligrimystės tikslo ir šaknų – čia svarbiausia vieta ir keliautojo santykis su ja.

Artimas santykis su lankoma vieta tiriamuose tekstuose yra reiškiamas būtent per *locus amoenus* topą. Lietuvos kraštovaizdis idealizuojamas: „pati ta apeliokė Dievo gausiai apdovanojama gamtos grožė. Iš vienos pusės vienuolyno mūrų šilas, pro tą šilą išsivėngiavęs visu vandens smarkumu šniokšdamas Nemunas teka“ [13, 102–103]; „Argi tikrai važiuoju Lietuvos laukais? Tikrai! Dangus – taip, tai Lietuvos dangus. Baltavilniai debesėliai, su mėlynės prošvaistėmis, tarpais – šviesios saulės šypsny. <...> Laukai – žalios pievutės, ploteliai kažkokių javų, vietomis – ežerėlis, medžiai, krūmai, miškeliai, vėl javų laukai, vėl gėlėtos pievos, krūmai, upelis, upė, ežeriukas, medžių virtinė... Toks gražumas, kad net kvapą sulaukiusi žiūrėjau ir neatsižiūrėjau. <...> Taip norėjau važiuoti ir važiuoti, be galo, be laiko apribojimo, važiuoti tuo laukų platybių keliu – į patį pasaulio kraštą...“ [8, 199]. Keliautojų aprašyti Lietuvos gamtos vaizdai turi bene visus *locus amoenus* būdingus elementus: tekantis vanduo, žaluma – pievos ir medžiai, miškai, šviesa ir ramybė. Svarbu tai, kad gamtos aprašymai tekste pateikiami ne siekiant informuoti skaitytoją apie lankomą vietą, nupiešti vaizdingą jos paveikslą, tačiau norint atskleisti artimą keliaujančio subjekto santykį su vieta bei įrodyti vietos vertę. *Locus amoenus* – romantizuojama ir idealizuojama Lietuvos gamta turi likti nepakitusi, nepaliesta: „Iš tolo matosi žaliuojanti, aukšti, rodos, debesius viršūnėmis siekianti, šimtamečiai medžiai. Bet įvažiuvus tų girių vidun, randi didžiųjų medžių retai – toli vienas kito, vėjo supami linguoja. Tikrai daug turto vokiečiai iš Lietuvos pagrobė, išvežė daugybę gražių medžių iš žaliųjų girių. Skriauda mūsų Tėvynei tuo žvilgsniu padaryta yra neatitaisoma. Tikrieji Lietuvos sūnūs niekad to užmiršti negalės“ [13, 141–142]; „Lietuvos gamta nepasikeitusi; visada graži, miela, įvairi, ilsinti akį ir širdį“ [8, 199]; „Ne, visa – nebe kaip tada! Gamta gražioji – ta pati, nepasikeitusi; tik mes pasikeitę, tiktai kitoki laikai...“ [8, 202]. Autoriai, aprašydami lankomos vietos vaizdą kaip rojaus žemėje atvaizdą, stengiasi užfiksuoti vietą, įamžinti ją laike ir išsaugoti jos nekintamumą.

Šalia vietos topo pasitelkiamas *palyginimo* topas – tėvynės gamtos vaizdai lyginami su kitų šalių gamta: „Apšviesčiausiose viešpatijose nematyt tokių dailių ūkių, kaip pas mus“ [4, 52]; „Oi, daug mūsų senutės pilies apygardos turi savyje patraukiančio vaizdingumo! Jo kai-kuriuos tankiai medžiais apžėlusius kalnus su pilnomis žolynų bei krūmų pakalnėmis vietiniai žmonės vadina net Šveicarijos miniatura“ [4, 66]. Čia atsiskleidžia nauja *locus amoenus* topo aktualizacija: malonios vietos topas derinamas su laipsniavimo topu ir maloni vieta tampa *maloniausia* vieta, t. y. *geriausios*, *maloniausios*, *gražiausios* vietos konotacijas apimantis topas čia dar labiau pabrėžiamas lyginant aprašomą vietą su kitomis vietomis.

(3) Šiuolaikiniuose XXI a. kelionių aprašymuose piligriminė kelionė įgyja tam tikrą naujų atspalvių – dėmesio centre čia atsiduria ne keliautojo tikėjimas ir šventa vieta, į kurią keliaujama, bet keliautojas ir kelionė. Kelionės potyriai tampa savęs atradimo priemone. Tai galima pastebėti, pavyzdžiui, Kristinos Stalnionytės piligriminės kelionės aprašyme [9] arba Jokūbo Viliaus Tūro kelionės tekste (nors autorius nemažai dėmesio skiria ir religijai) [11].

Ypatybė lyginti lankomas vietas siekiant išryškinti *vertę* išskiria išeivių kelionių į Lietuvą aprašymus lietuvių kelionių literatūros kontekste. Įprastai kelionių tekstuose lankomos vietos palyginimas su anksčiau aplankyta vieta arba su autoriaus gimtąja šalimi atlieka konkrečią ir gana pragmatišką funkciją – kuo tiksliau adresatui perteikti lankomo objekto ir kelionės vaizdą. Tai ypač aktualu senuosiuose kelionių aprašymuose: visų pirma dėl to, kad jie dažnai atlikdavo informacinę funkciją; antra, šių knygų, priešingai nei šiuolaikinių, nebuvo galima iliustruoti fotografijomis: „Koplyčios altoriuje stovi šv. Luko ranka nutapytas Švenčiausiosios Mergelės atvaizdas, panašus į mūsų Čenstochovos paveikslą“ [1, 77]. Pasitelkiant palyginimo (arba minėtų senųjų tekstų atveju – ir *priešinimo*) topus, perteikiamas tikslus ir adresatui suprantamas lankomos vietos vaizdas. Tiriamuose kelionių aprašymuose palyginimo topas atlieka kitą funkciją – čia vyrauja vertinamasis aspektas, ir Lietuva su kitomis šalimis lyginama siekiant išryškinti jos vertę, reikšmę ir kuriant nostalgiką tėvynės ir visos kelionės vaizdą.

A. Rūtos kelionės tekste šalia žalių girių ir pievų peizažo atsiranda tėvynės kaip kalėjimo vaizdinys – čia aktualizuojamas *locus horridus* topas. Visų pirma autorė mato savo tėvynę, įkalintą okupanto, ir pati jaučiasi įkalinta ir suvaržyta – tiek dėl to, kad ne savo noru paliko tėvynę ir vėl kelionės pabaigoje turi ją palikti, tiek dėl to, kad iki galo nesijaučia joje sava – tai atsispindi jos požiūryje į, kaip ji įvardija, *tuos kitus* [8, 86]. Antra, šis topas aktualizuojamas aprašant neaukius susitikimus su giminėmis, judėjimo šalyje apribojimus bei nusistebėjimą, kad ji čia yra „svečias“: „Jau mes ir autobuse. Pro langą matom juos, o jie mus – pro tvoros pančius. Man dingteli, ta tvora, tartum, grotos, kalėjimo grotos. Jie ten uždaryti“ [8, 305]; „Turi dar kažkokių leidimų iš okupanto prašyt, kad galėtum apsilankyti savo kaime, kur užaugusi <...>. Ir visa ta baimė – savam krašte, savoj tėvynėj“ [8, 197]. Jau pasirošimo kelionei aprašyme – teksto įžangoje – pastebimos baimės, netikrumo nuojautos, keliamas klausimas – kokią tėvynę rasiu: „Keistas jausmas grįžti į tėvynę esančią kalėjime. Didelis nerimas, netikrumas – ir baimė“ [8, 41]. Šalia žalios, derlingos, oazę primenančios gamtos – atviros ir šviesios erdvės – atsiranda uždaros, tamsios ir grėsmingos tėvynės vaizdiniai.

LAIKO TOPO AKTUALIZACIJA

J. Pranaitytė, P. Vaitukaitis ir A. Rūta, skirtingai nei kitų kelionių tekstų autoriai, turi galimybę stebėti ir tekste reflektuoti lankomos vietos kaitą, kuri dažnai atsiduria teksto epicentre: „Šiaip jau Kaunas toli pažengęs lietuvių judėjime. Pirm dešimts [metų] vaikščiodamas gatvėmis skersai ir išilgai niekur negirdėjai lietuviško žodžio. Dabar-gi kai-kuriose Senojo miesto dalyse jautiesi lyg gryniausiam Lietuvos bažnytkaimyje“ [4, 62]; „Miesto centre – po karo atstatyta, aptvarkyta. Senamiesty – jau kiek blogiau; periferijose – dar blogiau“ [8, 173]; „Autostrada! Gražus, lygus kelias. Tokio prieš karą nebuvo. Mūsų laikais į Kauną visi vilniečiai važiuo traukiniu“ [8, 165]. Čia galima įvardyti kelias tekstus vienijančias ypatybes, siejamas su *laiko* topu: idealizuojamą praeities Lietuvos vaizdą (tai laisva, prieš okupacijas gyvavusi Lietuva; arba jaunystės, vaikystės Lietuva), kuris dažnai pasitelkiamas aprašant lankomos vietos kaitą, bei keliavimą į praėjusį laiką, prisiminimus siejant su konkrečiomis lankomomis vietomis. Šios ypatybės (vietos kaitos aprašymas ir prisiminimai) yra vienas iš skiriamųjų tiriamų tekstų bruožų. Įprastai kelionių aprašymuose keliaujantis subjektas siekia kuo tiksliau atvaizduoti lankomą objektą, kaip teksto kompozicijos būdą naudodamas aprašymą. Verta pažymėti, kad autoriai dažnai aprašo kontekstą – lankomos vietos istoriją, ir tai iš dalies taip pat būtų galima laikyti vietos kaitos aprašymu: „Praėjus

800 metų po jo [Šv. Jokūbo – aut. past.] mirties <...> tikintieji pamatė sklindant keistą šviesą. <...> šviesa sklinda iš netoliese esančios apaštalo kapavietės <...>. Vyskupui paskleidus šią žinią, netrukus, 834 metais, atkeliavo pirmasis piligrimas“ [11, 14]. Tačiau tiriamuose išėivių kelionių aprašymuose kaitos liudininkai yra patys autoriai – dėl to jų dėmesys krypsta ne tik į dabarties, tačiau ir į praeities laiką.

Akivaizdu, kad praeities Lietuvos vaizdas idealizuojamas – tai, kas buvo praeityje, laikoma teisinga, tikra, reikšminga. P. Vaitukaičio tekste pabrėžiamas jau anksčiau minėtas iškirstų Lietuvos girių vaizdas, J. Pranaitytė piešia didingą Lietuvos istoriją, A. Rūta aprašo praeities – tiek autorės jaunystės, tiek laisvos Lietuvos – Vilniaus ar tėviškės paveikslą: „Bet Lietuvos tėvynmeilio širdį greit pastveria gnaibyt garbingos mūsų bočių praeities atsiminimai, palyginant su šių dienų skaudžia mūsų tautinio krutėjimo realybe“ [4, 76]; „Patekus į Kauną, pradėjau galvoti: Vilniuje dar šiaip taip, bet čia... Argi Kaune buvo taip mūsų laikais, prieš karą? <...> Jie atrodo, kaip išblėsę ugniakurai, kur pakraščiais jau byra šalti pelenai...“ [8, 173]; „Negi derlinga Lietuvos žemė neišdirbama? Kitados, kai važiuodavom, pakeliui tikrai banguodavo rugių, kviečių ar vasarojauš laukai <...> širdis džiaugdavo, kad bus duonos, bus pyragų, miežinių kruopų“ [8, 200]; „Ir medžių, gražiųjų medžių, – nebėra! <...> Tik iš vieno užsilikusio medžio, rodos – liepa, atsiminiau, pažinau... Tai čia buvusi Sklėrių sodyba!“ [8, 205]. Kaip galima pastebėti, čia prie *locus amoenus* vaizdinio pridamas ir derlingumo elementas. Iškirsti medžiai, nederlingi, tušti laukai, tuščios ir tylios sodybos – netinkantys *locus amoenus* elementai, todėl dažnai idealizuojama praeitis priešinama su, pasak autorių, skaudžia ir sunkia dabartimi. P. Vaitukaičio kelionės aprašyme optimizmo daugiau – viskas Lietuvoje, kaip jis teigia, „geryn“, į besikeičiančią Lietuvą autorius žvelgia pozityviai: „yra vilties, kad kas kart ir šiuose dalykuose žymiai Lietuvoje bus pažengta pirmyn“ [13, 151]; „tuomi šalies pramonė pažangiuoja“ [13, 158]. Todėl ir idealizuojamos praeities bei asmeninių autoriaus atsiminimų jame mažiau. Tai sietina ir su įvade aptartu laikmečiu, atvykimo į Lietuvą aplinkybių ir šalies padėties kontekstu, kuris lemia ir teksto nuotaiką.

J. Pranaitytės ir A. Rūtos kelionių aprašymuose laikas svarbus ir tuo, kad, keliaudamos po įvairias tėvynės vietas ir jas aprašydamos, autorės taip pat „sugrįžta“ į praėjusį laiką. Laiko topas aktualizuojamas prisiminimais apie vaikystę, jaunystę, siejant lankomas vietas su asmeniniais praeities įvykiais ir išgyvenimais. Autorių prisiminimai atspindi tiek jau anksčiau aptartą vietų, žmonių, šalies kaitą, tiek suteikia kūriniams asmeniškumo – per juos žvelgiame į autorių gyvenimą ir išgyvenimus: „Seniaus, man važiuojant per Kauno apylinkes vakacijoms tėviškėn; taip jausliai jos mane pažandindavo, juog negalėdavau išturėt nesusigraudinus. <...> Kartais norėdavai lipt iš vagono ir prisiglaudus prie kokio kalnelio karštai išbučiuot mūsų auklėtojos žemelės išsidabinusį veidą“ [4, 66]; „Geležinkelio stotis! Kiek kartų čia keliauta, kiek įeita ir išeita! Tai iš čia mus traukinyš parnešdavo į tėviškę, čia vėl sugrįždavom po švenčių, po atostogų iš tėviškės, atsigaivinę, kupini sveikatos ir jėgų, ir dvasinės ramybės“ [8, 94]. Dažniausiai kelionių aprašymuose asmeninių praeities įvykių pasakojimai, atsiminimai yra šalutinė keliautojų su namais siejanti ypatybė; tiriamuose tekstuose jie tampa vienu iš kelionės ir, svarbiausia, lankomos vietos aprašymo būdų – tai suponuoja jau minėtą subjektyvų pasakojimą apie vietą. Susitelkimas į praeitį – asmeninius ir su vieta susijusius atsiminimus – verčia keliautojas apmąstyti ir įvertinti ryšį su Lietuva bei kuria kelionės naratyvą. Praeities Lietuvos idealizavimas ir netgi tam tikras savinimasis – „mūsų Kauno nebėra“, „ar tai Vilnius, ar tai mano Vilnius, kurio dešimtmečiais ilgėjaisi?“, „kur mano Rudžiai?“ [8, 180, 93, 216] – tam tikra prasme suardo

keliautojų ryšį su dabartimi ir lankoma vieta, suponuoja, kad vieta joms nebeprisitaikė, taigi nėra sava ir saugi erdvė.

KITAS

Kelionė yra neišvengiamas susidūrimas su *kitu* ir kitoniškumu [27, 9]. Tai dažniausiai yra *kita* kultūra, tauta, tradicijos; kitas ir kitoniškumas – tai žmonės ir šalis, į kurią keliaujama, jos kultūra ir tradicijos. Visgi *kito* samprata ir vaidmuo tekste dažniausiai yra apibrėžta tikėtino kelionės aprašymo naratyvo – keliautojas keliauja į jam nepažįstamą, svetimą šalį. Tiriamuose išieivių kelionių aprašymuose *kitas* įkūnijamas tiek keliaujančiame subjekte, tiek autoriaus tautiečių vaizdinyje, tiek „tradiciskai“ – kaip *kita* kultūra, tautybė.

Visų pirma, žvelgiant iš keliaujančio subjekto perspektyvos, tekstuose išryškėja susidūrimas su priešišku *kitu* – tai dažniausiai yra kitos tautos, dažnai okupanto, atstovas: „Tokioje vietoje nuolatinis lenkų kalbos vartojimas, užneša ant profanacijos. Nesinori tame tėvynės atmintnamyje ilgiau užtrukti“ [4, 76]; „Tie kiti civiliai buvo nesišypsą, rūkė, o praeinant, prasilenkiant jie ir kareiviai nebuvo nei mandagūs, nei paslaugūs; kalbėjo, žinoma, rusiškai. Aš negalėjau nusikratyti minties, kad ir jie, tie civiliai ir kareiviai, skrido į Vilnių – kaip į namus, jautėsi savame krašte; labiau gal savame, negu mes...“ [8, 86]. Šis problemiškas santykis su *kitu* verčia keliaujančią subjektą patį jaustis *kitu*, svetimumu lankomoje vietoje: „Inturistė kalba apie Vilnių, apie jo praeitį. Supažindina svečius – mes svečiai! – su skaičiais, statistika, vilniečių gyvenimo būdu, su reikšmingais istoriniais įvykiais...“ [8, 92]. Išieivių kelionių aprašymuose suardoma įprastinė *aš* ir *kitas* santykio struktūra kelionių literatūroje – *kitas* atpažįstamas savoje, žinomoje aplinkoje ir jam jaučiamas tam tikras priešiškas – toks požiūris į *kitą* įprastai nėra būdingas kelionių tekstams.

Tekstuose aprašomas santykis su lietuviais taip pat sudėtingas. Čia atsiranda skirtis tarp *mes* ir *jie* – *mes* išvykstate, *jie* pasilieka; *jie* liūdni, įkalinti, *mes* jiems stengiamės padėti: „Jau mes ir autobuse. Pro langą matom juos, o jie mus“ [8, 305]; „Tame susirinkime 30 dieną rugpjūčio turėjau garbės dalyvauti kaip svečias, iš tolimos šalies atvykęs“ [13, 113]. P. Vaitukaičio ir A. Rūtos tekstuose dar galima pastebėti tapatinimąsi su lietuviais; P. Vaitukaitis pabrėžia vienybę, bendruomeniškumo siekį ir, kaip būdinga senesiuose kelionių aprašymuose, prisitaikymą: „Apsilankiusieji Lietuvoje amerikiečiai lietuviai randa ir mato savišką tarpe nemalonumo. Kodel taip yra? Delto, kad daugelis iš jų, taip sakant, perdaug išponėję. <...> Taigi, geriausias būdas apsilankius Lietuvon – visuo met būti savo vietoje. <...> Tuosyk būsi visų gerbiamas ir daugiau malonumo sulauksi apsilankymuose“ [13, 171]. A. Rūtos tekste yra prieštaravimų; dažnai tekstuose tapatinimasis, pavyzdžiui, įvardžio „mes“ vartojimas, atsiranda tuomet, kai kalbama apie priešišumą okupantui; kitais atvejais keliautoja jaučiasi tolimesnė, susvetimėjusi (*jie* – lietuviai, *mes* – išieiviai): „Pro langą matom juos, o jie mus – pro tvoros pančius“ [8, 305]. O štai J. Pranaitytės pozicija gana aiški – su gauduliu ir likusiam jos tekstui ne itin būdingu emocionalumu autorė kalba apie jų – Lietuvoje gyvenančių lietuvių – materialinės naudos siekimą; autorės tekstas byloja apie nutrūkusius jos ir tautiečių ryšius: „Apsidairius po mylimą tėvynę su dideliu širdies skausmu turėjau įsitikinti neberadus pasimatyme su saviškiais to saldaus susiramino, kurio, gyvendamas užsienyje, taip karštai trokšti. Mūs tautiečių materializmas iškart nutraukia maloniausių svajonių giją ir užtemdo kilniausių idealus. Pinigo ir tik pinigų iš tavęs laukiama. <...> Tokie kvošimai labai nemalonūs įspūdi daro ir kone varu varu iš tėvynės“ [4, 67–68].

Klausimas, kur tirtų išieivių kelionių aprašymų atveju yra sava, o kur – svetima erdvė, lieka atviras. Išlieka abejonė, kas yra keliautojas – svečias, *kitas* ar savas, *grįžtantis* ar *atvykstantis* turistas: „Ir šio lėktuvo laukimo metu užplūdo jausmas – lyg vienumos, lyg netikrumo... Kur aš esu pasauly? Tarp Amerikos ir Europos! Širdis tėvynėje, bet gyvenimo šaknys jau išplitusios Amerikoje. Dabar grįžtu, ar laikinai parvažiuoju? Tik laikinai parvažiuoju! Pasisvečiuoti, apsidairysiu ir turėsiu grįžti, per Niujorką, į savo šeimos buveinę. Grįšiu aš – sugrįš ir tėvynės ilgesys“ [8, 53]; „Kur tik ėjau, važiauvau arba nors ant keletos dienų bei valandų turėjau progos apsigyventi, visur traukė mano širdį, kad tik būtų galimybė, rodos, likčiau ant visados gyventi toje brangioje šalyje“ [13, 123]. Visi keliautojai įvardija Lietuvą kaip *tėviškę, tėvynę, tėviškėlę*, pasitelkdami asmeninius ir savybinius įvardžius, tokius kaip *mano (mano Lietuva, mano tėviškė, mano Vilnius), savo, mūsų (mūsų žemė)* ir pan. [4; 8; 13]. Keliautojai *grįžta į Lietuvą*, tačiau *grįžta* ir į namus užsienyje. Visgi J. Pranaitytės ir A. Rūtos susitelkimas į *praeities* Lietuvą, kuris greičiausiai yra suponuotas jų atvykimo į Lietuvą laikotarpio (istorinio konteksto), ir tekste dominuojantis P. Vaitukaičio objektyvumas ar netgi tam tikras „šaltumas“ rodo, kad santykis su vieta nėra vientisas.

IŠVADOS

Tirti išieivių kelionių į Lietuvą aprašymai suardo įprastinę kelionės naratyvo struktūrą. Vietoje kelionių tekstuose vyraujančio išvykimo atsiranda grįžimas, o vietoje pažinimo – atpažinimas. Vietos, laiko ir palyginimo topai išieivių tekstuose nurodo, kad autorių ir vietą sieja asmeniškasis santykis, o ne tik smalsus keliautojo žvilgsnis. Tačiau santykis su lankoma vieta yra ambivalentiškas.

Artimas santykis su lankoma vieta yra reiškiamas per *locus amoenus* topą – idealizuojamus Lietuvos vaizdus. Aprašomi vaizdai turi įprastinius *locus amoenus* topo elementus, tačiau autoriai ypač pabrėžia vietos nekintamumo laike ypatybę. Šalia vietos topo vartojamas ir palyginimo topas – *maloni* vieta tampa *maloniausia* vieta, taip siekiant dar labiau išryškinti lankomos vietos vertę.

Vietos topą aktualizuojant su laiko topu, stebima vietos kaita. Grįžimas, ypač J. Pranaitytės ir A. Rūtos tekstuose, siejamas su praeities laiku: aktualizuojant laiko topą susitelkiama į praeities vietą (pasitelkiami asmeniniai prisiminimai), siekiama ne tik *aprašyti*, tačiau ir *at-rasti* pažįstamą Lietuvą – žvelgiant iš šios perspektyvos, į lankomą vietą taip ir negrįžtama. Vaikystės, jaunystės Lietuvos priešinimas su dabartine pasitelkiant laiko topą ir praeities vietos savinimasis (*mano Lietuva*) nurodo suardytą keliautojų santykį su lankoma vieta.

Kitas tekste tampa *kitu* priklausomai nuo aplinkybių, o tiksliau – subjektyvių keliaujančio subjekto išgyvenimų ir jausenų: tai gali būti „tradicinis“ kelionių aprašymų *kitas*, sutinkamas netradicinėje erdvėje, pavyzdžiui, okupantas savoje šalyje (šiuo atveju *kito* vaizdavimas sietinas ir su kelionės teksto laikotarpio kontekstu), arba keliaujančio subjekto tautietis – šiuo atveju *kitas* gali būti įkūnijamas ir keliautojo asmenyje.

Gauta 2020 05 06
Priimta 2020 06 08

Šaltiniai

- [1] BILEVIČIUS, Teodoras. *Kelionės vokiečių, čekų ir italų žeme dienoraštis*. Iš lenkų kalbos vertė B. Mikalonienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
- [2] JUCEVIČIUS, Liudvikas Adomas. *Žemaičių žemės prisiminimai*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959.

- [3] MORAVSKIS, Stanislavas. *Iš visur po truputį*. I tomas: *Nuo Merkinės iki Kauno*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009.
- [4] PRANAITYTĖ, Julija. *Iš kelionės po Europą ir Aziją*. Philadelphia: aut. leid., 1914.
- [5] PRANAITYTĖ, Julija. *Pranaičių Julės viešnage Šeštokuose*. Philadelphia: aut. leid., 1928.
- [6] PRANAITYTĖ, Julija. *Laisvosios Lietuvos atlankytų*. Philadelphia: aut. leid., 1928.
- [7] PRANAITYTĖ, Julija. *Laiškai iš Ispanijos*. Philadelphia: „Žvaigždės“ spaustuvė, 1932.
- [8] RŪTA, Alė. *Tarp ilgesio ir tėviškės*. London: Nida, 1987.
- [9] STALNIONYTĖ, Kristina. *Kelias į Santjago de Kompostelą*. 2-asis papild. ir atnauj. leidimas. Vilnius: Tyto alba, 2016.
- [10] TIŠKEVIČIUS, Konstantinas. *Neris ir jos krantai*. Vilnius: Mintis, 2013.
- [11] TŪRAS, Jokūbas Vilius. *Sapnuoju, kad einu*. Vilnius: In Via Baltic, 2014.
- [12] VAIŠNORAVIČIUS, Jonas Kazimieras. *Kelionė po Europą su jaunuoju kunigaikščiu Ostrogiškiu*. Iš lenkų kalbos vertė B. Mikalonienė ir E. Patiejūnienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.
- [13] VAITUKAITIS, Pranciškus. *Kelionė po Europą ir įspūdžiai*. Chicago, 1928.

Literatūra

- [14] ARISTOTLE. *The Art of Rhetoric*. Vertė R. W. Rhys. London: HarpersCollins Publishers, 2012.
- [15] ARISTOTLE. *Topics*. Vertė Th. Gaza. USA: First Rate Publishers, 2014.
- [16] CURTIUS, Robert Ernst. *European Literature and the Latin Middle Ages*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2013.
- [17] GABRĖNAITĖ, Eglė. Reklamos topika: persvajijos instrumentai. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
- [18] KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Lietuvių išeivija. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus]. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2020 [žiūrėta 2020 06 04]. Prieiga per internetą: <https://bit.ly/3h3yEFR>
- [19] KOŽENIAUSKIENĖ, Regina. *Retorika: iškalbos stilistika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.
- [20] KOŽENIAUSKIENĖ, Regina. *Juridinės retorikos pagrindai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
- [21] KURRAT, Christian. Biographical Motivations of Pilgrims on the Camino de Santiago. *Pilgrimages and Tourism International Conference*. Abstracts. London: London Centre for Interdisciplinary Research, 2019, p. 6.
- [22] LIUTIKAS, Darius. Moderni piligrimystė – skirtingų vertybių išraiška. *Logos* [interaktyvus], 2009, 61, p. 192–201 [žiūrėta 2020 01 05]. Prieiga per internetą: <https://bit.ly/2uMgbdm>.
- [23] MATULAITYTĖ, Stasė. Julė Pranaitytė. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus]. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2020 [žiūrėta 2020 01 23]. Prieiga per internetą: <https://bit.ly/2GGwafO>.
- [24] MIKALONIENĖ, Birutė. Kelionių memuaristikos pradžia ir T. Bilevičiaus „Dienoraštis“. Iš: Bilevičius, T. *Kelionės vokiečių, lenkų ir italų žeme dienoraštis*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 227–266.
- [25] RUDAITYTĖ, Regina. In Search of Self: Jurga Ivanauskaitės “A Journey to Shambhala”. *Literatūra*, 2009, 51, p. 114–120.
- [26] RUDAITYTĖ, Regina. Representation of the Self and the Other: The Traveller’s gaze. *Literatūra*, 2012, 54, p. 19–34.

- [27] THOMPSON, Carl. *Travel Writing*. London, New York: Routledge, 2011.
- [28] VASILŪNIENĖ, Dalia. Kai kurie piligrimystės kultūros aspektai. *Menotyra* [interaktyvus], 2000, 2(19), p. 4–12 [žiūrėta 2020 01 05]. Prieiga per internetą: <https://bit.ly/2GDVz9R>.
- [29] VEDRICKAITĖ, Imelda. Antano Vaičiulaičio kelionių knygos: Atspindžio problema. *Būties harmonijos ilgesys*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 152–171.
- [30] VEDRICKAITĖ, Imelda. Antano Vienuolio kelionių apybraižos: Klajojantis riteris ar pikaras? *Colloquia*, 2007, 19, p. 42–57.
- [31] VEDRICKAITĖ, Imelda. Diogeno gestas Jurgio Savickio dienoraštyje ir kelionių apybraižose. *Colloquia*, 2008, 21, p. 55–77.
- [32] VEDRICKAITĖ, Imelda. 2008: Movement and Imprisonment in Soviet Lithuanian Travel Narratives (Until 1968). *Back to Baltic Memory: Lost and Found in Literature 1940–1968*. Riga: Latvijas universitāte, Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2008, p. 234–247.
- [33] VEDRICKAITĖ, Imelda. *Kelionė. Keliautojas. Literatūra*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010.
- [34] VEDRICKAITĖ, Imelda. Vakarietės patirtys Jurgos Ivanauskaitės kelionių knygose. *Colloquia*, 2010, 25, p. 97–116.

GABRIELĖ GIBAVIČIENĖ

Journeys of Lithuanian Émigrés to Lithuania: Topics in 1914–1989 Travelogues

Summary

Encountering the other and otherness is one of the main conditions of a journey. Travellers are only visitors in a foreign land; they are always on the move and at the end of the journey they come back to their own safe space. The divide between the familiar and the unfamiliar can be shown directly in the travel text or be embodied in the travellers themselves. However, not all journeys and their depictions in literature obey this formula. The journeys of the Lithuanian émigrés to Lithuania should be treated as a separate object of literary study. Using the tools of rhetorical topoi analysis, the research is focused on the study of the topoi of *time*, *place* and *comparison* and on their actualization in the chosen travel texts by Julė Pranaitytė (*Iš kelionės po Europą ir Aziją* 1914; From the Tour of Europe and Asia), Pranciškus Vaitukaitis (*Kelionė po Europą ir įspūdžiai*, 1928; The Journey Around Europe and Its Impressions), and Alė Rūta (*Tarp ilgesio ir tėviškės*, 1987; Between the Longing and the Homeland). The traveller's connection with *the other* and *the place* is taken into consideration as well.

Keywords: Lithuanian travel literature, émigré literature, topics, *locus amoenus*, *locus horridus*